

Кузьмінська Б. А.

*Студентка 4-го курсу факультету соціології та права
НТУУ «КПІ»*

Науковий керівник:

*Лук'янчиков Євген Дмитрович, д.ю.н, професор, факультет соціології та права
НТУУ «КПІ».*

Морально-етичні та психологічні засади проведення слідчого експерименту

Як правило, всі особи, які тією чи іншою мірою мають відношення до вчиненого кримінального правопорушення, вперше зустрічаються з морально-правовими аспектами взаємовідносин саме на стадії досудового розслідування. У цьому випадку етична позиція слідчого стає надбанням усіх тих, з ким він зустрічається й спілкується. Тому навіть найвищий професіоналізм слідчого або співробітника оперативного підрозділу втрачає свою цінність, якщо він позбавлений морального наповнення [4, с. 173].

Для належного проведення слідчого експерименту необхідно враховувати і психологічні і морально-етичні аспекти. Слідчому необхідно забезпечити відтворення суб'єктивних психофізіологічних факторів. Якщо у звичайному житті людина діє, як правило, мимоволі, то в умовах слідчого експерименту у неї виникає стан психологічної готовності, який також мобілізує її психічні процеси, збільшує зосередженість; вона прикладає вольові зусилля, щоб краще побачити, почути, запам'ятати. У звичайній ситуації особа, занурена в свої думки, переживання, може не чути якихось звуків, розмов, може не звернути увагу на події, не помітити яких-небудь змін в обстановці. З іншого боку, у незвичній ситуації злочину, відчуваючи сильне душевне хвилювання, потрясіння, страх, за якого особа здатна діяти так, як у результаті не зможе відтворити під час проведення слідчого експерименту.

Слідчий експеримент, за допомогою якого перевіряється можливість сприйняття і збереження в пам'яті суб'єкта певних фактів проводиться з врахуванням її індивідуально-психологічних особливостей, віку, професії тощо.

Якщо при слідчому експерименті на предмет дослідження мав місце імпульсивний характер дії і на її динаміку значною мірою впливали сильні емоції, зокрема стан афекту, то їх неможливо повністю відтворити. Під час експерименту можна (фактично, але із етичних міркувань) створювати той емоційно-напружений стан, який супроводжувався б діями і багато в чому визначав їх динаміку [3].

До психологічних особливостей слідчого експерименту належать:

1) індивідуальна здатність особи до сприйняття і запам'ятовування обставин, за яких відбулась подія; 2) просторова (топографічна) орієнтація особи; 3) психологічний вплив на особу, що дає показання, місця події, на якому вона повторно присутня [2, с. 197].

Перша з названих особливостей може бути з'ясована під час допиту, а також за результатами судово-психологічної та судово-медичної експертизи що передують слідчому експерименту, спрямована на перевірку особливостей сприйняття та запам'ятовування особи. Запам'ятовування навколишньої обстановки та її окремих елементів може бути довільним та мимовільним. Наприклад, особа після вчинення злочину ховає у певному місці використану нею зброю, спеціально (довільно) запам'ятовує обстановку, щоб згодом знайти сховане. Однак найчастіше слідчому доводиться мати справу з мимовільним запам'ятовуванням, коли особа не ставить за мету запам'ятати обстановку та обставини події, що відбулася [2, с. 199].

Топографічна, або просторова орієнтація - це вміння людини визначати основні пункти, межі, характерні риси, комунікації, взаєморозташування окремих ділянок місцевості та місцевих предметів, а також своє розташування відносно них. Людині, яка постійно проживає в місті, усі дерева, як правило, здаються подібними. Вона у кращому випадку визначить їхню породу, але не зможе розрізнити окремі екземпляри чи групи. Натомість сільський житель легко схоплює індивідуальну різницю в рослинності, але, потрапивши в

місто, він буде гірше розбиратися в особливостях того чи іншого району, вулиці чи будівлі, зокрема, якщо вони віддалені від центральної частини міста. Особа може неодноразово проходити або проїжджати одним і тим самим маршрутом і не запам'ятати дороги, натомість водію, особливо таксистові, буває достатньо одного разу, щоб зберегти її в пам'яті [2, с. 201].

Вибірковість сприйняття місцевості призводить до того, що різні люди запам'ятовують різні орієнтири. Водій краще зберігає в пам'яті дорожні знаки, заправки, станції технічного обслуговування, складні ділянки дороги, повороти, перехрестя. Домогосподарка як орієнтири частіше використовує магазини, ринки та інші об'єкти, що відповідають її інтересам і пов'язані з характером діяльності в момент перебування її в цьому місці. Сприйняття місцевості носить вибірковий характер залежно від ракурсу, у якому сприймалась окрема ділянка території. Якщо людина проходила певною дорогою тільки в одному напрямку, то при зворотному русі вона може і не впізнати місця, де перебувала раніше. У топографічному сприйнятті відповідну роль відіграють і сезонні ознаки (стан рослинності, сніговий покрив), що дуже змінюють як пейзаж загалом, так і вигляд окремих ділянок, місцевих предметів, характер орієнтирів.

У топографічних уявленнях розрізняються дві форми: мислена карта-шлях (карта-пересування) та мислена карта-огляд. На карті-шляху місцевість, що уявляється, відтворюється сукцесивно (крок за кроком, послідовно) відповідно до мисленого маршруту пересування людини на місцевості [1, с. 78]. Карта-огляд є симультанним зображенням місцевості, коли людина відтворює просторові співвідношення між ділянками й предметами та їхні особливості незалежно від руху по даній території.

Повторне сприйняття обстановки події під час слідчого експерименту посилює роботу пам'яті. Тому слідчий під час проведення такої слідчої дії пропонує особі, яка дає показання, виконувати ті самі дії, які виконувались нею раніше, і з'ясовує характер емоцій, що проявляються в цей момент. При проведенні слідчого експерименту у підозрюваного може мати місце широка амплітуда психічних станів (страх, фрустрація, стрес, тощо). Такі емоційні переживання в окремих випадках можуть перешкодити належному проведенню слідчої дії. У такому випадку слідчому необхідно проявити особливий такт, використати методи психологічного впливу (приклад, переконання, тощо) для нейтралізації нервової напруги.

Під час експерименту необхідно уважно спостерігати за діями особи, показання якої перевіряються. Таке спостереження повинно включати в себе оцінку дій (напрямок і темп руху, мотивовані та немотивовані зупинки, активний темп розмови, тощо). Слідчий практиці відомі випадки, коли допитані особи, виявивши згоду взяти участь у слідчому експерименті, під час його проведення вказують на зовсім інші місця. У такий спосіб вони намагаються: а) затягнути розслідування неправдивими відомостями, спрямувати його на хибний шлях; б) встановити зв'язок між співучасниками; в) здійснити втечу з-під варти; г) знищити сліди злочину на місці його вчинення.

Дослідники виділяють такі критерії допустимості засобів психологічного впливу при проведенні слідчого експерименту: 1) такий вплив не може бути спрямований на примушування особи, показання якої перевіряються, до участі в слідчому експерименті; 2) вплив не повинен обмежувати самостійність дій цієї особи під час демонстрації обстановки й окремих дій; 3) не допускається передача їй інформації навісного характеру [2, с. 201].

Особливої уваги заслуговують взаємини слідчого із потерпілим. Слідчий має бути максимально коректним у вчинках і заявах, утримуватися від дій і висловлювань, здатних образити почуття потерпілих. Жодні особисті припущення чи антипатії не виправдовують брутальність або безтактність слідчого стосовно потерпілого. З іншого боку, потрібно утримуватися від озвучування необережних прогнозів щодо завершення розслідування кримінального правопорушення, передчасних висновків і необґрунтованих обіцянок.

При побудові тактики слідчого експерименту потрібно звертати увагу на особистість учасника слідчої (розшукової) дії, його процесуальне положення та обставини кримінального провадження [4, с. 174].

Список використаних джерел

1. Белкин Р. С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике / Р. С. Белкин. - М. : Юрид. лит., 1964. – 204 с.
2. Бобечко Н. Основи загальної та юридичної психології : Курс лекцій / Н. Бобечко, В. Бойко, І. Жолнович, І. Когутич; За редакцією В. Т. Нора - К. : Алерта; ЦУЛ, 2011. – 224 с.
3. Короткий курс лекцій «Юридична психологія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://studme.com.ua/158407205347/psihologiya/yuridicheskaya_psihologiya.htm
4. Янковий М. О. Морально – етичні засади тактики слідчих (розшукових) дій у світлі вимог нового КПК України / М. О. Янковий // Південноукраїнський правничий часопис. – 2013. – № 3. – С. 173 – 175.